

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

**SYMPOSIUM
HISTORIOGRAPHICUM
CZERCASIENSIVM**

— ❧ Том I ❧ —

присвячений 150-річчю від дня народження
Михайла Грушевського

Черкаси
2016

УДК 930 (477)
ББК 63.3 (4Укр)

Symposium historiographicum Czercasiensium = Черкаський історіографічний симпозиум /
За ред. В.Масненка. – Т. 1 (Присвячений 150-річчю від дня народження Михайла Грушевського).
– Черкаси, 2016. – 312+VI с., іл.

ISBN 978-966-353-435-0

Редакційна колегія:

Гоцуляк В. В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Добржанський О.В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Ю.Федьковича)
Зашкільняк Л.О., д-р. іст. н., проф. (ЛНУ ім. І.Франка)
Земзюліна Н. І., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Івангородський К. В., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Карев Д. В., д-р. іст. н., проф. (ГДУ ім. Янки Купали, м. Гродно, Білорусь)
Колесник І.І., д-р. іст. н., проф. (Інститут історії України НАН України)
Корновенко С. В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Масненко В. В., д-р. іст. н. проф., відповідальний редактор (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Михайлюк Ю. М., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Морозов А. Г., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Присяжнюк Ю.П., д-р. іст. н., проф., відповідальний секретар (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Сердженга Павел, д-р. габіліт., проф. (Жешувський університет, м. Жешув, Польща)
Синявська Л. І., д-р. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Стемпнік Анджей, д-р. габіліт., проф. (УМКС, м. Люблін, Польща)
Тельвак В. В., д-р. іст. н., проф. (Дрогобицький ДПУ ім. І.Франка)
Удод О. А., д-р. іст. н., проф. (Інститут історії України НАН України)
Шамара С. О., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)

Рецензенти:

Боечко В.Ф., д-р. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Піскун В.М., д-р. іст. н., проф. (Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України)

*Рекомендовано до друку Вченої радою Черкаського національного університету
ім. Богдана Хмельницького, протокол № 4, від 23 грудня 2016 р.*

*Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці
Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом №Ф67/27-2016
Спільна історія України та Білорусі в сучасній колективній пам'яті обох народів:
компаративний аналіз*

ISBN 978-966-353-435-0

© Автори, 2016
© ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2016

Зміст

Вступне слово	5
Михайло Грушевський: постать і образ	
Пиріг Р.Я. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ.....	8
Удод О.А. ОБРАЗ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ.....	17
Тельбак В.В. ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ГУМОРИСТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ЙОГО ЧАСУ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ІСТОРИОГРАФІЧНА ПРАКТИКА.....	27
Вашенко В.В. ІСТОРИК У БОРОТБІ ЗА СИМВОЛІЧНУ ВЛАДУ В СОЦІОЛОГІЇ: М. ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК ТВОРЕЦЬ НАУКОВИХ ТРАДИЦІЙ.....	37
Масненко В.В. «ІСТОРИК – СЛУГА НАРОДУ»: САМОРЕФЛЕКСІЯ ТА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	56
Stępnik A. MYCHAŁO HRUSZEWSKI – POLSKA RECERSCJA DORÓWKU HISTORIOGRAFICZNEGO.....	72
Михайло Грушевський як археограф, редактор і видавець	
Корновенко С.В., Владига О.М. АРХЕОГРАФІЧНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ДОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ: ПРОЕКТИ, ІНСТИТУЦІЇ, ВИДАННЯ.....	120
Ковалевська О.О. НАУКОВА СПІВПРАЦЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО ТА М.БІЛЯШІВСЬКОГО ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ АРХІВІВ.....	138
Савчук І.І. ОСОБЛИВОСТІ РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ ПРАЦІ М. ГРУШЕВСЬКОГО В ЧАСОПИСІ «УКРАЇНА».....	147
Проблемне поле наукових студій Михайла Грушевського	
Кущий І.П. ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ОБРАЗИ В НАУКОВО-ІСТОРИЧНІЙ СПАДЩИНІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	156
Чабан А.Ю. ВІЗІЯ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО ІСТОРІЇ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ.....	168

Великий історик як політичний і громадський діяч

Яковлев Ю.О. МІЖ НАУКОЮ ТА ПОЛІТИКОЮ: МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І РУСЬКО-УКРАЇНСЬКА РАДИКАЛЬНА ПАРТІЯ (1894–1899)..... 186

Крот В.О. ПРОБЛЕМИ СПІВПРАЦІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО З ДЕПУТАТАМИ ПЕРШОЇ ДУМИ 211

Гирич І.Б. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ: ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ (М. ГРУШЕВСЬКИЙ ТА ІНШІ ДЕРЖАВНИКИ) 222

Родинне та схоларне коло М. Грушевського

Журавльов С.А. ПЕДАГОГІЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СЕРГІЯ ФЕДОРОВИЧА ГРУШЕВСЬКОГО..... 240

Педич В.П. ЛЬВІВСЬКА ІСТОРИЧНА ШКОЛА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: КОЗАКОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС..... 250

Історіографічна рефлексія

Гоцуляк В.В. СУЧАСНА ІСТОРИЧНА ДУМКА ПРО “НАРОДНИЦТВО” І “ДЕРЖАВНИЦТВО” М. ГРУШЕВСЬКОГО 274

Бундак О.А. ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА СТОРІНКАХ «УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНИНА» 291

Рецензії та огляди

Тельвак Віталій, Педич Василь. Львівська історична школа Михайла Грушевського. – Львів: Світ, 2016. – 440 с. (Серія «Грушевськіяна»: Т. 9. (Масненко В.В.)..... 298

У ПРИЗМІ ПОШУКІВ «СВОЄЇ» ЦИВІЛІЗАЦІЇ. Куций Іван. Цивілізаційні ідентичності в українській історіографії кінця XVIII – початку XX ст.: між Слов’янщиною та Європою. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. – 480 с.

(Демуз І.О.) 305

Наші автори 309

Михайло Грушевський:
постать і образ

Олександр УДОД
Інститут історії України
НАН України (Київ)

ОБРАЗ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Постать М.С. Грушевського як історика, політика і громадського діяча належить до найбільш досліджуваних у сучасній українській історіографії. Можна впевнено стверджувати про існування в новітньому інтелектуальному просторі України цілеспрямовано сформованого образу «Великого українця». Не тільки наукова біографія вченого та його творча спадщина, що традиційно були в центрі уваги історіографів, стали нині предметом наукових зацікавлень фахівців різних галузей соціогуманітаристики. Мова йде про значно ширше поняття – образ історика, який розуміється сучасними науковцями як уявна конструкція, що характеризує мотиви, зміст, напрямки творчої діяльності дослідника, його наукові пріоритети, ставлення до джерел, історичної праці (збирання фактів, художні виклади історії, історичний аналіз чи синтез)¹. Образ історика має містити аналіз внутрішнього і зовнішнього світу вченого, його здібностей, особистої вдачі, рівня освіти, фахової підготовки, характеристику культурного оточення, стосунків із родиною, однокласниками (однокурсниками), друзями, колегами, а також коло інтересів, ставлення до літератури, музики, образотворчого мистецтва, психології та естетики його творчості.

З поняттям образ історика тісно пов'язана типологія вченого. М.С. Грушевський у своїх історіографічних студіях характеризував свого вчителя В.Б. Антоновича як історика-філософа, «з великим, навіть надмірним нахилом до синтезу й схематизації». Багатоплановість образу самого М.С. Грушевського зумовила суперечливість поглядів і оцінок щодо визначення його переважаючого типу: історик-історіософ (В. Прицак, І. Витанович), історик-народник і державник (М. Андрусак), аналітик-фактолог, позитивіст (Я. Дашкевич).

Виділення і характеристика типів учених/інтелектуалів, на думку О.В. Яся, і «до сьогодні відіграє помітну роль у представленні образів істориків у наукознавчих та історіографічних студіях, оскільки дозволяє у стислій і універсальній формі доволі виразно маркувати й узагальнювати

¹ Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – С.91.

дослідницькі практики»². Історіографічна практика українознавчих студій кількох світоглядно-культурних епох сформувала цілу палітру типів істориків (вчених, інтелектуалів): історик-аматор, історик-аналітик (аналітик-документаліст), історик-антиквар, історик-архівіст (історик-дослідник), історик-висуванець, історик-деструктор (історик-руйнівник), історик-енциклопедист (учений енциклопедист, інтелектуал-енциклопедист), історик-критик (дослідник-критик), історик-синтетик (історик-концептуаліст, історик-мислитель, історик-філософ, «філософ в історії»), історик-художник («історик-поет», «поет-учений»), історик-філолог, історик-чиновник, «практикуючий історик» (дослідник-фактограф), приватний історик (приватний учений, «незалежний учений»), соціологізуючий історик (соціолог-історик, учений соціолог). У всіх сферах побутування історії – історична пам'ять, академічна історична наука, історична освіта, історична міфологія – при здійсненні типологізації істориків та їхніх праць і світоглядних установок варто пам'ятати про релятивність, а інколи й очевидну суперечливість таких підходів, які часто густо нав'язують надмірне спрощення та генералізацію наших уявлень. Існує своєрідна спокуса упорядкувати досить складні, розмаїті, суперечливі практики істориків у вигляді показного й гарного фасаду типологічних означень, певних ярликів та ідеологічних і політичних штампів. Якщо в науково-історіографічних працях є відчутним позитивний вплив «внутрішньої цензури» (рецензування, редагування, вивірення методологій, критика джерел та ін.), то в публіцистичній діяльності, а особливо у журналістських практиках, превалує (під прикриттям свободи слова) повне нехтування азами наукових досліджень, неправильне використання усталених термінів, мішанина стилів і типів. Особливо у цьому сенсі не повезло образу М.С. Грушевського. Найбільше ярликів, штампів навішено на нього, як на історика, так і на політичного діяча. Причому помилки в державотворчій діяльності приписуються як методологічні хиби історико-наукових праць, а світоглядні принципи його історичних студій так само довільно переносяться на його громадянську позицію і політичну спадщину.

Сучасний інформаційний простір України, який досить тривалий час перебуває у стадії структурування, сприйняття цивілізованих «правил гри» та перманентних змін відносно власності, ще не може адекватно відображати суспільно-політичні та ідеологічно-світоглядні процеси в нашій країні. Як би не старалися сучасні ЗМІ експонувати себе «дзеркалами», такими вони ще не стали. До загальних тенденцій, які визначають сьогодні характерні особливості інформаційного простору, в Україні додаються специфічні, суто

² Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок ХІХ – 80-ті роки ХХ ст.): монографія: У 2 ч. / За ред. В.А. Смолія. – К.: НАН України. Інститут історії України, 2014. – Ч. 1. – С.56.

вітчизняні ознаки. Найбільше на взаємодію історії і істориків із ЗМІ впливає олігархізація медіа-простору в Україні. За підрахунками львівської дослідниці А. Палійчук 80% засобів масової інформації в Україні є приватними, а їх власниками – різноманітні олігархічні утворення, які не зацікавлені у висвітленні об'єктивних процесів суспільно-політичного життя і подають упереджену й неправдиву інформацію³. Під впливом олігархічних структур ЗМІ перетворюються з незалежної «четвертої влади» в інструменти для задоволення амбіцій олігархів. За висновком відомого публіциста Ю. Макарова, коли економіка «четвертої влади» поставлена з ніг на голову, суспільство позбавлене авторитетних підстав для прийняття щоденних рішень. Аудиторія ЗМІ не довіряє журналістам. Через брак довіри люди не готові платити за інформацію, а тому задовольняються її відсутністю або її сурогоматом, маніпуляцією, пропагандою⁴.

Образ М.С. Грушевського в сучасному інформаційному просторі України став, образно кажучи, заручником поточної політичної кон'юнктури, яка склалася в результаті нового співвідношення владних і опозиційних сил. У 2014–2016 рр. в Україні переважають політичні та ідеологічні сили, для яких М.С. Грушевський, насамперед як політик, не є взірцем. Сучасні засоби масової інформації в Україні відображають, переважно, ідеологічні та політичні вподобання дуже вузького прошарку суспільства – так званої «еліти» чи політичного істеблішменту. Що думає все українське суспільство, які переважаючі настрої більшості населення України – про це ЗМІ не можуть адекватно доносити зі своїх сторінок чи екранів, адже широкі соціологічні опитування не проводяться.

150-річний ювілей М.С. Грушевського мав би актуалізувати ЗМІ в Україні на предмет уваги не тільки до образу видатного вченого, а й тієї галузі знань, де він працював. Але історичного буму не сталося. Причин такого стану речей багато. Українське суспільство, давно і безнадійно «хворе на історію», страждає від надлишку минулого у сучасних проблемах повсякденного життя. А тому важко зорганізувати якийсь додатковий сплеск суспільної уваги до вже традиційної теми. Історія, історичні сюжети досить широко й інтенсивно представлені у сучасному українському медійному просторі. За твердженням фахівців, українські мас-медіа відіграли значну роль у творенні національного історичного нарративу⁵. Важливим засобом медійного впливу на історичну свідомість аудиторії є відзначення святкових і пам'ятних дат, яке встановлює перелік та ієрархію важливості таких днів, а,

³ Палійчук А. Виникнення і розвиток олігархічних засобів масової інформації в Україні // Теле- та радіожурналістика. – 2013. – Вип. 12. – С. 358-363.

⁴ Макаров Ю. День журналіста // Український тиждень. – 2011. – № 19. – С. 12.

⁵ Кулик В.М. Роль українських мас-медіа у творенні національного історичного нарративу // Політичні студії: Збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 1. – С. 208.

отже, й ідеологій, що їх ці дні узаконюють. Медійне відзначення свят і днів скорботи охоплює різноманітні практики: інтерв'ю, новинні сюжети, художні фільми, спеціальні логотипи, оздоблення студій та ін. За цим набором зовнішнього антуражу можна робити висновок про владні пріоритети та смаки на «історичному фронті». Просте порівняння комеморативних практик в українському суспільстві до 200-річчя Т.Г. Шевченка (2014 р.) і 150-річчя М.С. Грушевського (2016 р.) переконливо засвідчує більшу увагу до образу Кобзаря. Сучасний український політикун нехтує непорушними азами історичної науки та принципами її використання у інтересах суспільства – не можна переносити на минуле сучасні ідеологічні схеми та трактувати події минулого з позиції сьогоденних пріоритетів. Зовсім непомітним пройшов ще один вересневий ювілей 2016 р. – 175-річчя від дня народження М.П. Драгоманова. Причина очевидна – для сучасних українських націоналістичних кіл живучим є стереотипне трактування драгоманівських поглядів на несуттєву різницю між українцями і росіянами, що «обидва народи є рідними дітьми тих самих батьків – русів, мають спільну історію, схожі мови, інтереси, а тому спроби роз'єднати ці народи не матимуть успіху». За аналогією почали лунати голоси (із того ж політичного табору) про те, що «треба переглянути оцінку та роль деяких провідників українського народу. Передусім – М.П. Драгоманова, М.С. Грушевського та В.К. Винниченка. Будучи переконаними соціалістами, вони всіляко намагалися запобігти відокремленню України від Росії. З їхнього погляду Україна не потребувала ані відокремлення, ані кордонів з Росією, ані свого війська, бо, мовляв, інтереси росіян та українців однакові – будувати спільну соціалістичну державу, в якій буде добробут, свобода і рай»⁶. Таким чином, друга група причин нівелювання образу М.С. Грушевського, якщо судити із публікацій у ЗМІ в 2014–2016 рр., полягає в несприйнятті сучасним політичним режимом його про соціалістичних поглядів і автономістичних орієнтацій.

Стан сучасного інформаційного простору України органічно зв'язаний із історією оформлення української нації. З точки зору теорії рефлексивної модернізації Е. Гідденса, національні держави уже з моменту свого зародження є інформаційними суспільствами, особливість яких полягає у високому ступені інтеграції їх адміністративних функцій, що, в свою чергу, потребує високого рівня інформаційного забезпечення⁷. Надмірна інформація неминуче призводить до поверховості: спочатку процесу сприйняття інформації, а згодом, неодмінно, і мислення. Під навалюю

⁶ Миронченко В. Історія України: сучасні ЗМІ [Електронний ресурс]. 9.10.2016. – Режим доступу: <http://ukmationalism.com:81/publications/1886-istoria-ukrainy-i-suchasni-zmi.html>

⁷ Петрикова В. Біографічна традиція в історії формування інформаційного простору сучасної України // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – 2012. – Вип. 34. – С. 496.

інформації людина, як стверджують вчені, або стає поверхово обізнаною, або ерудитом.

Дослідники творчості М.С. Грушевського відзначають, що вчений виділявся у колі своїх інтелектуальних зв'язків якраз власною інформаційною культурою. Наукові новації вченого були означені тенденціями культурної динаміки етнічної спільноти, через можливість дослідження інформаційного масива документованих джерел про етнос. Праці М.С. Грушевського є взірцем детально проведеного аналізу означеного історією культурно-письмового та словесного надбання в єдину систему наукового знання в гуманітарному циклі українознавства. Опосередковано вчений ще на рубежі ХІХ–ХХ ст. зазирнув в інформаційно насичений світ науки. М.С. Грушевський був не тільки вченим-ерудитом, а й довершеним аналітиком, який уже в свій час використовував практично всі сучасні методи інформаційної діяльності переважно на інтуїтивному рівні пізнання в процесі роботи над системним дослідженням з історії України. Саме ознака енциклопедичної ерудованості робить М.С. Грушевського сучасником в інформаційному суспільстві сьогодні⁸. Праці М.С. Грушевського є взірцем детально проведеного аналізу інформаційного масиву культурного надбання українського народу. Науковий аналіз вченого був адаптований до потреб національної ідентифікації українського етносу, що і визначило появу гранд-нарративу «Історія України-Руси». Новаційне мислення М.С. Грушевського в тому і полягало, що вчений логічно і чітко визначив власні орієнтири в інформаційному просторі свого часу, класифікував цільове призначення кожного типу документа та історичного факту в процесі створення системного аналізу знання про Україну.

М.С. Грушевський є сучасником для інформаційного суспільства початку ХХІ ст., в процес розбудови якого включилась і Україна в межах концепції цивілізаційного зрушення. Сучасності йому надають методологічні засади оцінювання рівня інформативності знання, що створено, створюється і буде створюватись в національному середовищі. Важливим фактором оцінювання є також адаптованість його праць до сучасної типології наукових та інформаційних продуктів за ознаками системного та ситуативного знання. Конструювання М.С. Грушевським великого тексту, незважаючи на суворо окреслені документальність і об'єктивність викладу, переслідувала телеологічну мету, оскільки апіорі постулювалася сучасна для його часу кінцева мета історичного руху відродження українського народу/нації.

Викладені вище теоретичні посили стали науково-методологічними засадами аналізу інформаційної хвилі в українських ЗМІ, що прокотилася в 2016 р. у зв'язку із 150-річчям М.С. Грушевського. Для української

---

⁸ Там само. – С.497.

історичної науки ювілей став позитивним приводом для глибоких рефлексій та стимулював нові наукові дослідження. Для політиків образ М.С. Грушевського став подразником для звірки державотворчого курсу, аналізу історичних аналогій початку ХХ ст. і початку ХХІ ст. з метою засвоєння уроків минулого.

Український інформаційний простір у 2016 р. знову був заповнений черговою порцією байок, міфів довкола образу М.С. Грушевського. Деякі ЗМІ знову повторили вигадки царських жандармів, які свого часу були підхоплені радянськими чекістами, про те, що Грушевський «запозичив» національну свідомість на австрійській Галичині. Насправді ж історичні й суспільно-політичні погляди вченого почали формуватися ще в юнацькі роки в Тифліській гімназії, а склалися в довершеному вигляді у Києві під час навчання на історико-філологічному факультеті Університету Св. Володимира. Про це свого часу переконливо писали ще в 2005 р. автори по суті першої наукової біографії М.С. Грушевського кийські історики Ю.І. Шаповал і І.В. Верба⁹. Сімейна бібліотека Грушевського вважалася осередком українознавства на Кавказі. Ще юнаком майбутній вчений осилив твори М. Костомарова, П. Куліша, М. Максимовича. Сам М.С. Грушевський зазначав, що його національне українське почуття विकристалізувалося в ранньому віці під впливом оповідань батька, який заховав тепле прив'язання до всього українського – мови, пісні, традиції, «піддержуване книжками, тими рідкими поїздками на Україну», що малювалася майбутньому вченому «в авреолі далекої «вітчизни» і контрастом чужеплеменної й чужомовної «чужини»¹⁰.

Не оминули українські ЗМІ у ювілейний рік найбільш тиражоване кліше щодо образу М.С. Грушевського – його так звану політичну нерішучість як голови Центральної Ради. Амплітуда в оцінюванні ролі Грушевського в Українській революції 1917–1921 рр. коливалася між його величанням як «батька нації» до звинувачення у зраді Батьківщині. Знову почали посилатися на сучасників М.С. Грушевського (його політичних опонентів) – Ю. Тютюнника, який писав, що «ми слухняно йшли за своїми провідниками. А наші провідники любили Росію». Або слова С. Шелухіна, який свого часу радив піддати Грушевського та його однодумців психіатричному аналізу «з огляду на їхню повну бездіяльність»¹¹. Але об'єктивний аналіз дає підстави стверджувати, що без Грушевського не було б ані УНР, ані УРСР, ані сучасної Української держави, але водночас через його помилки (а вони дійсно були) Україна увійшла до складу СРСР з усіма відповідними

⁹ Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2005. – 352 с.

¹⁰ Там само. – С.20-21.

¹¹ Голод І. Історик не політик? Грушевський розбудив країну... і прислав [Електронний ресурс]. 9.10.2016. – Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/09/29/57143/>

наслідками для неї. Сучасна політична кон'юнктура неозброєним оком проглядається в діях окремих українських часописів: наприклад, «Український тиждень», який на обкладинці одного із своїх номерів розмістив колаж із зображенням М. Грушевського і В. Винниченка у оточенні сучасних нам діячів національно-демократичного спрямування Л.Танюка, Л. Скорик, І. Драча, В. Стуса, П. Мовчана, О. Забужко із заголовком «Провідники українських поразок» та цитатою: «Провінційність, дріб'язковість та готовність прислужувати за тарілку супу є питомими рисами більшості тих, кого називають українською інтелігенцією»¹².

Наступний сюжет, що активно розкручувався у ЗМІ, стосується також досить поширеної легенди про те, що М.С. Грушевський ніби-то хотів «розпустити армію». Так, деякі очільники УНР, зваблені соціалістичними ідеями пацифізму, уявляли збройні сили добровільними. Українське військо Грушевський бачив культурним. На захист України стоять свідомо, поважаючи «вартості держави». Така армія не тільки охороняє високі моральні цінності, а й живе ними. Вона буде «не загрозою», а гарантією держави і нації». Трагедія битви під Крутами, захоплення Києва муравйовцями, цілеспрямований розстріл його родинного будинку на Паньківській в січні 1918 р. остаточно поклали край сподіванням на мир з більшовиками. У М.С. Грушевського міцнішало розуміння, що захистити українську незалежність можуть не дипломатія, не зовнішні чинники, а сильне військо¹³. Вкотре політики і політтехнологи знехтували методологією історії – явище в історії розглядається після його завершення, окремий етап подій не може дати підстав для загальної оцінки всього процесу. Еволюція поглядів, зміна світоглядних позицій, програмні установки і практична діяльність – всі ці речі треба розглядати історично.

В цілому популяризація образу М. С. Грушевського у сучасному інформаційному просторі України характеризується найбільшою масштабністю (за частотою згадування поступається лише Тарасу Шевченку). Нові українські політичні рухи в пошуках легітимації теж звертаються, як правило, до образу М. С. Грушевського. В 2016 р., на відміну від попередніх ювілеїв вченого, відзначення було ознаменоване, на жаль, негативним зовнішньополітичним фактором. Погіршення стосунків України з Польщею вплинуло також і на комеморативні заходи, присвячені М. С. Грушевському. 28 лютого 2016 р. керівники Українського Товариства у Холмі (Польща) Григорій Купріянович і Владислав Ковальський звернулися до громадськості з нагоди 150-річчя вченого. «Михайло

¹² Український тиждень. – 2010 – № 42 (155). – 8–15 жовтня [Електронний ресурс]. 9.10.2016. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Magazine/>

¹³ Топачевський А. Адреси Михайла Грушевського [Електронний ресурс]. 9.10.2016. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/HISTORY/adresi-mihayla-grushevskogo_-html

Грушевський – не просто знаменитий історик чи політичний лідер, – відзначалося у зверненні, – це людина з когорти тих, що визначали орієнтири українського національного руху наприкінці XIX та в перші десятиліття XX ст. та, врешті, очолювали українське державотворення. Підкреслюючи нерозривний зв'язок сьогодення із минулим, М. Грушевський вказав на давнє, руське коріння модерної української нації, доказуючи тяглість і безперервність історії Руси-України від доби княжої по нову. Був він, врешті, основоположником модерної української історіографії і дав початок новому баченню не лише минулого України, але й усїєї Східної Європи»¹⁴. Український осередок у Холмі надавав великого значення відзначенню ювілею саме в цьому польському місті, де українці «зуміли зберегти свою ідентичність, рідну мову і традицію». Але, як з'ясувалося згодом, майже ніяких заходів польська влада не зорганізувала – було скасовано проведення міжнародної конференції, влада та громадськість у Холмі не схвалили спорудження пам'ятника М. Грушевському. Така ситуація склалася в зв'язку з тим, що постає та діяльність вченого опинилася в тіні інших подій, які були актуалізовані політиками та ЗМІ. Публікації в пресі щодо подій на Волині 1943 р., дзеркальні рішення Польського сейму та Верховної Ради щодо геноцидної ухвали польських парламентарів загострили суспільне сприйняття окремих сторінок спільної історії та позначилися на радикалізації дій як польських, так і українських політичних сил. Образ М. Грушевського, Холм як місце історичної пам'яті не стали фактором порозуміння між Польщею і Україною.

Інформаційний простір України в 2016 р. найбільше був заповнений матеріалами, пов'язаними із комеморативними заходами, які були організовані владою з нагоди 150-річчя М. Грушевського. Всі центральні і регіональні ЗМІ публікували Указ Президента України №63/2015 від 9 лютого 2015 р. «Про відзначення 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського» та розпорядження Кабінету Міністрів України №586 від 4 червня 2015 р., яким затверджувався план відповідних заходів. Адміністративний ресурс був використаний сповна для популяризації рішень влади, а не образу М. Грушевського. Тиражувалися стандартні офіційні історичні довідки про вченого, які майже нічим не відрізнялися від текстів Вікіпедії. Набір комеморативних заходів був надзвичайно стандартний (конференції, круглі столи, наукові читання, тематичні уроки (лекції), конкурси учнівських робіт та ін.), що не сприяло виокремленню видатної ролі Грушевського в нашій історії, адже за таким шаблоном вшановувались усі інші ювілеї.

¹⁴ Звернення Українського Товариства з нагоди 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського // Наш вибір. Газета для українців у Польщі [Електронний ресурс]. 9.10.2016. – Режим доступу: <http://naszwybir.pl/25685-2/>

В останні роки (2014–2016) в результаті взаємодії Міносвіти і Українського інституту національної пам'яті сформувалася дивна практика, що стала красномовним зразком інструменталізації історії, безпосереднім втручанням політичних сил у навчально-виховний процес. Не Національна академія педнаук, не галузевий інститут змісту освіти, не департамент МОН, а саме УІНП (де немає фахових педагогів) розробляють методичні листи про відзначення історичних дат. Такі методичні рекомендації були підготовлені і до 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського, розіслані до навчальних закладів, опубліковані у фахових виданнях. Документи є зразком еkleктики, мішанини понять та елементарної безграмотності. Наводяться безсистемно цитати самого Грушевського та висловлювання видатних діячів про історика. В історико-біографічній довідці університетським вчителем Грушевського помилково названий Дмитро Антонович (1877–1945), а не його батько В.Б. Антонович (1834–1908). У результаті освітянські видання, які мали б служити взірцевим матеріалом для історико-наукового забезпечення відзначення ювілею, тільки дезорієнтували викладачів та продовжили хибну практику розповсюдження байок про вченого. Як і сотні років тому, так і сьогодні, як тільки стихли ювілейні урочистості, превалює оцінка образу Грушевського, яку колись дав оунівський діяч Юрій Липа: «Засліплений Велетень». Сучасні українські політики, яких можна означити як спільноту «нових правих», через підконтрольні ЗМІ пропагують своє негативне ставлення до вченого.

Тільки виважена історична політика держави, яка б виходила із справді наукових здобутків сучасних українських істориків, може сприяти формуванню об'єктивного і позитивного образу М.С. Грушевського з тим, щоб вчений посів своє законне місце у пантеоні великих українців. Моральні авторитети, «батьки нації» дуже потрібні українцям для цементування державності, утвердження України у лоні європейських країн.

Bibliography:

1. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – 566 с.
2. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.): монографія: У 2 ч. / За ред. В.А. Смолія. – К.: НАН України. Інститут історії України, 2014. – Ч. 1. – 587 с.
3. Палійчук А. Виникнення і розвиток олігархічних засобів масової інформації в Україні // Теле- та радіожурналістика. – 2013. – Вип. 12. – С. 358-363.
4. Макаров Ю. День журналіста // Український тиждень. – 2011. – № 19. – С. 12-13.

5. Кулик В.М. Роль українських мас-медіа у творенні національного історичного нарративу // Політичні студії: Збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 1. – С. 208-222.

6. Миронченко В. Історія України: сучасні ЗМІ [Електронний ресурс]. 9.10.2016. – Режим доступу: <http://ukrnationalism.com:81/publications/1886-istoriia-ukrainy-i-suchasni-zmi.html>

7. Петрикова В. Біографічна традиція в історії формування інформаційного простору сучасної України // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – 2012. – Вип. 34. – С. 492-500.

8. Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2005. – 352 с.

9. Голод І. Історик не політик? Грушевський розбудив країну... і приспав [Електронний ресурс]. 9.10.2016. – Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/09/29/57143/>

10. Український тиждень. – 2010 – № 42 (155). – 8–15 жовтня [Електронний ресурс]. 9.10.2016. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Magazine/>

11. Топачевський А. Адреси Михайла Грушевського [Електронний ресурс]. 9.10.2016. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/HISTORY/adresi-mihayla-grushevskogo-.html>

12. Звернення Українського Товариства з нагоди 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського // Наш вибір. Газета для українців у Польщі [Електронний ресурс]. 9.10.2016. – Режим доступу: <http://naszwybir.pl/25685-2/>

Olexandr Udod

M. Hrushevsky's Image in Modern Information Space of Ukraine

Abstract

The article analyzes the activities of modern media in Ukraine in the formation of the M. Hrushevsky's image. Theoretical issues, which connected with the use of image concepts, the type of a historian, information space, were actualized in the historiography. The reasons of existing old stereotypes and myths about the image of M. Hrushevsky were studied. The paper focuses on the content of commemorative activities dedicated to the 150th anniversary of M. Hrushevsky's birth.

Key words: Hrushevsky's image, modern information space, media in Ukraine

Наші автори

Бундак Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

Владига Ольга Миколаївна, кандидат історичних наук, викладач історії Львівського вищого професійного училища комп'ютерних технологій та будівництва (м. Львів)

Ващенко Володимир Володимирович, доктор історичних наук, професор Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро)

Гирич Ігор Борисович, доктор історичних наук, завідувач відділу джерел з історії України XIX – початку XX ст., зав. сектора грушевськознавства Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України

Гоцуляк Віктор Володимирович, доктор історичних наук, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичних дисциплін Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Демуз Інна Олександрівна, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Журавльов Святослав Андрійович, кандидат історичних наук, вчитель історії Харківської ЗОШ № 126

Ковалевська Ольга Олегівна, доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАН України

Корновенко Сергій Валерійович, доктор історичних наук, професор, проректор з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Куций Іван Петрович, кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Крот Володимир Олександрович, кандидат історичних наук, доцент Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського

Масненко Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри історії України Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Педич Василь Пилипович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та політології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Пиріг Руслан Якович, доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України

Савчук Інна Іванівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Історико-меморіального музею М. Грушевського у м. Києві

Стемнік Анджей, доктор габлітований, професор Університету Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Польща)

Тельвак Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор кафедри давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка

Удод Олександр Андрійович, доктор історичних наук, професор, чл.-кор. НАПН України, завідувач відділу української історіографії Інституту історії України НАН України

Чабан Анатолій Юзєфович, доктор історичних наук, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичних дисциплін Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Яковлев Юрій Олегович, аспірант кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (м. Івано-Франківськ)

Наукове видання

Symposium historiographicum Czercasiensium

— Том I —

Присвячений 150-річчю
від дня народження
Михайла Грушевського.

Збірник наукових праць

Науковий редактор
Віталій Масненко

Здано до набору 15.12.2016. Підп. до друку 22.12.2016.
Формат 60x84/16. Папір книжковий. Гарнітура Times.
Ум. др.арк 20,65. Наклад 300 прим.

Виготовлено ФОП Гордієнко Є.І.
Свідोцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.

Україна, 18000, м. Черкаси
тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94
e-mail: book.druk@gmail.com

Це видання надруковано на папері
із деревини відповідної нормам
екологічного лісовикористання